

Am ama ñoö abibi jidijiku ka'a chi jotoo iña'a noo ño'o bakuy. Noo ñoö jinkuyu nukue so'o ñe'eanu chi nee ñe'e chi jidijiku iña, Jitubis nue jiku chi bea noo mo'o yobakus ó chi bea ku noo ninuu. Jiku chi ñe'e moi, chin ajichibantu chi jijikunukuy, none chi yeabea kubjikuy nuku chu, ni akane chi ne'e chi, nu'uy, so'o chi naka ne'e chi tuku jijikuya.

Chi nay nuku chi jitay ñe'e noo jiku ñe'emoy

Chi jo'ou chin naun chin tochi guad bea jiñu'u, chi guadbea jiye kuu cheteu yeabea kaneu numamau kat uun adiko chi nabi'iu nuku num ama jiñede.

Chi jito ka'a u'un chin chi icha nuku chi inu jidi ñu'u, chin tochi amo'ou gua jabi'i uu nuku nochi sneu nuku nukue chi bea jiñede.

Yuna*

Ata kaa jidi'i:

Tochi jitoko ka'aku iñan eche tiñ oo adi tinú ama kuo ñe'eñ, cha amtea ditunuñ nuku chi jinano icha ña'añ; niku chi itiyán nisto'o yaa, niguan intiy, cha'a kua noñ ni'a joó noñ; bea nokuon jinu'u inuu iñaá nii aa jitado chi jiney.

Noo kaka ku'un kanaju juúno taka chi jidiyiku iña deanu kaa chi tuku.

1. **Jinbay yatabi'i**, chi tuku'u chu'un nuku yata "jinbay" iña chi jitam, chin, num ama ni tii nii ko'óy jinabay nuku yata chi jëe.

Yata chi jitubiyán chi: *pirul, romero, jitkuyu, jikiuna, ruda, jibeacheanu, tintu,* ku'usantu bea iña jidijiku chi joney guardiente no yata chi jinabay bi'i.

2. **Iybi nii jikunay bi'i**, yata chi jitubiyán chi, chun tochi jisto'oñ neno yata chi

jinabay iña chi jitam, bea nokuon tochi tikan nokuti nomo ño'o chi ña'a che ñe'e ba'a.

Yata chi jitubiyán chi: *ruda, albaaka, romero, yata ñe'e iña ku'ea, yunu beaku kue'e; nukue chun jinea cheye chete ama kutu chi cheatea, nochi jisto'o nuku 7 nuni, 7 jiku macho, inu oo ku'u mto'odelkanfor, jurdiente, gota koral, ingo nuku naja'a moskada.*

3. **Jinoy yami bi'i**, chu tochi jokutuy ko'o iña jitam nuku mo'o yudtiñ, nii chu'u jidii chi jinakno yuná chi gua naa iña.

Yata chi jitubiyán chi: yunu beaku nuku ku'usantu.

* *Diccionario Enciclopédico de la Medicina Tradicional Mexicana.* En Biblioteca Digital de la Medicina Tradicional Mexicana. Recuperado de <https://bit.ly/3uzFyKw>

4. **Jitibneñ bi'in**, chun tochi inoy adean núni chi jika ni jitibneñ iña chi jitam.

Yata chi jitubiyan chin: ama toli ñe'e *ingo*, naja'a *moskada*, amato iya kua'a, amato yudu noo iña niku, ama tikuli jimne'e. Nukue no'o yata sen jinu neachea boo guardiente 15 jobe.

5. **Núni jiku**, chun inu kuu jobe kanечи kuy núni ñe'e yata.

Yata chi jitubiyan chi: yuni ñe'e mii nuku yata kua ñe'e itcheanu.

Jidanay

Ata kaa jidi'i:

Cha tukun niamtea jikuikuy, amtea dii jiney, jooñ nii ato ne'e kuyaduy nii jobeka chi too ne'e kuyaduy; cha tuku jitayan yeabeanu kani jinaba'ay, bea nukuon intuy, niguan jichiy, jinuu inu'u iña nigun jita tiñ.

Tuku jidijikuy kaku:

1. **Jinbay yatabi'i**, chun tochi jinabaybi num'ama bi'i nuku ama dutit nii jinadañ krusnum'ama bi'i, kuu tii bi'i jitokomnoñ, nikuinun nojinuñ, jechey, to'oy, dimay nuku ko'oy. Cha kuinu diñ chu'un un dutitm noo ama chi kanjobe nuku núni. Tocha jiknon iña chi jidijikumin jo'oñ adea chi jikno ñe'e iña

chi jitam nii ami kamay nitchi nanubna bi'i oamtea.

Chi jidijikuy kakun jitubiy: ama dutit, ama baso nuku núni.

2. **Jinichiy taka jika stebe ñe'e bi'i**, chun jidinuy to'o bi'i, nii jinichiy ataka kane ñu'u ñe'eñ. Tuku jid nii jikadinuñ a ditu kaa jidi "stebe ñe'eña ntuñu oam tea nuku ñu'u ñe'eñ" a yeabeaka kane.

Nukue so'o deanun aditya nee jobe chitnes che'es nii chitnes nanus noo kase, ninus noo nukue kase, nii ninuntus noo nukue yata chi jitubis chi jichiba chi jidijikus ka'ase. Chichi mniñun iña chi jitan beanokuon dii iña see je'eñ jinuy bi'i chi jidijikuy bi'i tochi kaba jiñe'eñ, beantu noo chi jijiku uña chi aa jitubintuñ jiku see, nii a beantu nochi jinanus no'o nuku ka'a chi bea jiñede nuku nukue yata chi jijikuy nuku.

Nitchi nee kaan kadinun tatea ñee chi tuku jine ñee jiku ñee mooñan kadi nun noo yata kuu:
<https://bit.ly/3uzFyKw>

Chu'un: Nukue chi jine'e mu'un chun jikueu'u aa taa kadi diu'u, chi chine'e chi kuen din nukue chi kane juu mu'u.